

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLII. évf.

Martius — Aprilis.

2-ik füzet.

Dávid Ferencz mint szónok.

I.

Dávid Ferencznek, „az Jézus Krisztusnak szolgájának“ prédikációi 1569-ben jelentek meg Gyulafehérvárt e czimen: Első része | Az szent | Irasnac külön | külön reszeyből vőt | predicacioznak az Atya Isten |ről, ennek kedig az ő Fia | rol, az Ihesos Christos |rol, es az mi öröcse | guonenec peczeti | ról az Sz: Le|lecről. Nagy negyedrétt alakban nyomtatva, diszes czimlappal, de nagyon gyarló nyomással jelent meg a mű. Helyesírása rendkívül következetlen, az írásjeleket teljesen hanyagul rakja fel és sokszor a mondat közepén is nagybetűt nyomat. A munka 4 számozatlan és 193, részint római, részint arab-számjegyekkel jelölt fóliumból, összesen 394 levélből áll.

Nem egyetlen irodalmi terméke Dávid Ferencznek az 1569. évből. Még két latin munkája jelent meg akkor ugyancsak Gyulafehérvárt a fejedelmi nyomtató műhelyben, meg egy magyar Kolozsvárt. Egyébként is az 1569. év nemesak egyik legmozgalmasabb, hanem egyik legeredményesebb is volt munkásságában: mert erre esik a nagyváradi vitatkozás is, melyben diadallal verte vissza Meliusék támadásait. Kétségtelen, hogy a prédikációk, úgy a mint művében összegyűjtve előttünk állanak, nem ez évnek termékei; bár a tervszerűség az elrendezésben, az összesen átvonuló egységes alapgondolat világossá teszi, hogy nem évek során át alkalmoszerűen elmondott beszédek ezek, hanem világos czéllal talán csak egy év alatt hangzottak el sűrű egymásutánban a szónok ajkairól.

Aligha tévedek, ha az 1568. esztendőre teszem e prédikációk születését. Egyik beszédében, könyvének már jól a közepe felé ugyan azt mondja Dávid: „a mi Krisztusunk . . . született szűz Máriától 1569 esztendőnek előtte“, de ezt alighanem a correctura közben javította így ki. Művének előszava 1569. aug. 20.-án kelt, addig az idő éppen eltelt a prédikációk sajtó alá

rendezésével, meg a Major Györgynek irt felelet és a lengyel egyházakhoz szóló levél megírásával. Utána pedig a nagyváradi disputációra kellett készülnie, mely mindszent havának 20. napján kezdődött. Egyébként is Dávid beszédeit a fejedelem előtt mondogatta el, mint ez világos az ehhez intézett ajánlásból, melyben reá hivatkozik, hogy a miképpen prédikált, úgy akarta kinyomatni is, hogy méltán senki ne vádolhassa, mintha különbet prédikált volna s különbet nyomtatott volna ki. A fejedelem előtt való prédikálásra pedig addig legjobb alkalmá éppen 1568-ban volt, mikor a gyulafehérvári második nagy vitatkozásra megküzdött Meliussal és kifejtette tanítását. E vitatkozásra hivatkozik is egyik beszédében: „Miért, hogy az üdő elmúlt és hogy az Istennek igazsága ki mutatassék, el kelletik mennem és az keresztyén atyafiakkal szembe lennem, és az anyaszentegyház rendeléséről és tudományáról szólnom, most az keresztyéneket Istennek ajánlom.“ (I. 5.)¹

Ezekből kitűnik az is, hogy Dávid a vitatkozás idején szorgalmasan prédikált is, s bizonyára nemcsak a diadalmas vitának, hanem e beszédeknek is nagy részük van abban, hogy János Zsigmond udvarával együtt az 1568. esztendőben unitáriussá lett.

Dávid Ferencz épp úgy, mint a 16. század emberei általában, érezte az élő szó hatalmát.

Egy nagy eszmének szolgálatában állottak, új törekvések megvalósításáért küzdöttek, egy egész új világ megteremtésén buzgólkodtak. Nagy harcztot vívtak, s e harcban az egyetlen realis fegyver az élőszó hatalma volt. Soha egyetlen eszme sem lett még testté, soha egyetlen nagy cselekedet nem jött még létre, csak a szó hatalmával. A szó az a villamos áramlat, mely észrevétlenül beférkőzik a lelkek legtitkosabb redőibe és felébreszti a szunyadó indulatot, felkorbácsolja az ösztönt és ragadja az akaratot. Hiába irnak össze egy könyvtárra valót valami nagy czél érdekében, ha nem akad, aki élő szóval hirdesse, nem valósúl az meg soha. Hiába buzgólkodtak volna reformátoraink az új hit terjesztésén, ha nem nyitották volna szóra ajkukat, ha „néma ebek“ maradtak volna, mint Szent Pál mondja.

¹ Rövidség okáért a mű három része szerint: az Atya Istenről (I.) a Krisztusról (II.) és Szentlélekről (III.) külön számozva idézem a prédikációkat.

A könyvek ilyen eredményt nem értek volna el soha. A könyv, az írott szó, mindig a holnapnak szól; az élő szó a máé. Az fontolgatásra késztet, ez cselekvésre indít; amannak hatása lassúbb, bár mélyebb, emezé gyorsabb, bár felületesebb. Ime e pont az, mely a szó után a könyvet teszi szükségessé: a mit az élő szó megindított, az írott szónak kell állandósítania, ennek kell a lelkesedést meggyőződéssé érlelnie, az elhatározást egész életre kiható elvvé szilárdítania.

„A hit hallásból van“, vallották a bibliával reformátoraink. Azért minden sikerüket az élő szó hatalmával igyekeztek elérni. Így vált ő náluk a szószék életszükségletté; ezért szerették tanításukat vitatkozásokban, disputációkban tisztázni és hirdetni. Még az iskola is elsősorban ezt a célt szolgálta. Irni és olvasni megtanított ugyan, a bibliát is kezébe adta tanítványainak; de a vallás tételei voltak a legfőbb tudnivalók, melyeket az élőszóval oltott a növendékekbe, hogy azok is az élőszóval hirdessék tovább, ha kikerülnek falai közül.

Reformátoraink mind többé-kevésbé kiváló szónokok voltak; azoknak kellett lenniök. De készültek is reá. Az az iskola, melyben ők tanultak, nagy súlyt helyezett a retorikára. A tanulmány alapja Aristoteles tanítása volt, de legfőként Cicero és Quintilianus elméleti műveire támaszkodott. Ezeket magyarázó, még inkább ezekből élő iskolai könyv elég volt. *Reuchlin* munkája (*Liber congestorum de arte praedicandi* 1503) és méginkább *Erasmus* maró szatírával, de kevés positivus tartalommal megírt műve (*Ecclesiastes seu de ratione concionandi* 1535) igen kapósak voltak. E művek azonban inkább a már az iskolából kikerültek kezébe valók voltak, míg az iskolában *Melanchton* munkáját (*Elementorum rhetorices libri duo*) használták. Bizonyára ebből tanult Dávid Ferencz is Wittenbergben. Ide haza Brassóban, Honterus adott ki egy iskolai retorikát *Compendium Rhetorices ex Cicerone et Quintiliano* czimmal 1539-ben; magyaryelven azonban egy sem jelent meg az egész időszakban. Alább azonban látni fogjuk, hogy Dávid Ferencz igen hasznos utasításokat adott legalább arra nézve, mit és hogyan prédikáljanak.

Ám ha ily fontos volt a prédikálás, mégis azt látjuk, hogy éppen az első reformátorok alig adtak ki prédikációs könyvet, a többiek is, talán Meliust kivéve, szinte csak akkor gyűjtötték

össze és adták ki prédikációikat, mikor tanításukat már kifejtették és meggyökereztettek. Ebből korántsem arra kell következtetnünk, mintha előbb nem prédikáltak volna. Hiszen az élőszo hatalmának átértésén kívül szemük előtt lebegett az is, a mit Dávid így fejezett ki mindjárt műve elején: „Az Istennek igéjéből nyilván kiadatott parancsolat ez, hogy az ő igéjét hirdessük az ő gyülekezeteiben.“ (Ajánlás). A legegyszerűbb magyarázat az, hogy a tanításban való eltérések sürgősebbé tették, hogy ki-ki a tételeit egyszerűen magyarázó kátékat, vagy tudományosan vitató, sokszor éppen a tudósok számára latin nyelven irt munkákat írjon és bocsásson közre.

Ezt tapasztaljuk Dávid Ferencznél is. Először megküzd Stancaróval, mint luteránus; azután a kálvinizmust védi a szász papok ellen; erre megkezdí és végig vivja nagy harezát Meliusszal a kálvinizmus megtörésére; majd megállapítja és diadalra viszi a maga tanítását és csak akkor gyűjti össze és adja ki prédikációit. Mintegy a dísz akarta fölrakni velük arra az épületre, melyet erős fundamentumra rakott, bár nem szünt meg, ellenfelei sem engedték, azután sem csinosítgatni, itt-ott tatarozni sem rajta.

De ha dísznek szánta is prédikációit, lehetetlen volt praktikusabb czélt is nem szolgálnia velük. A prédikációk kinyomatásának és munkájának gondját természetesen első sorban azért vette magára, hogy tanítását kifejtse, másodsorban azonban azért, „hogy az együgyü tanítóknak és lelkipásztoroknak néminemű forma adatnék eleikbe, mikor az Atya Istenről, ennek az ő egyetlen egy fiáról és az szent lélekről tanítani akarnak, minemű formát kövessenek.“

Bizonyára szándéka volt, hogy még több prédikációt is adjon ki. Ezért írta czimül művére, hogy első rész. E szándékát azonban nem valósíthatta meg. Még a végső diadal nem volt kivíva, s neki minden erejét harezba kellett vinnie. Azután pedig csakhamar bekövetkezett a pártfogó fejedelem halála, s vele a visszahatás, a megpróbáltatás ideje. A gyulafehérvári nyomdát is elvették Dávid kezéből, kit egyéb bajok is sújtottak, melyek ugyan lelkét megtörni nem tudták, de testét annál jobban fogyasztották. Prédikációi megjelente után még tiz évig élt Dávid; sajnálhatjuk, hogy nem nyugalmasabb és boldogabb volt e tiz esztendő, mert akkor bizonyosan prédikációinak

második része is megjelent volna. De ez első rész 56 prédikációja is elegendő, hogy belőlük itéletet tegyünk Dávidról, mint szónokról.

II.

A szónok typusa a köztudatban is, az irodalomban is Cicero; a szónoklás szabályai is körülbelül azok, melyeket ő és utána Quintilianus kifejtettek. Ez a typus természetesen sokszor és sokat változott az idők folyamán. Talán legnagyobb változáson akkor ment át, mikor a biblia egyszerű szónoklatai és ennek nyomán az első keresztény tanítók átalakították az egész világ-felfogást. Nemcsak szónoklataik szelleme lett más, hanem előadásuk is. Tekintetük az égre irányult és minden szavukkal, eszük minden okoskodásával, szívük minden érzelmével oda akarták irányozni hallgatóik minden vágyát, minden törekvését. A szó szépsége, az előadás művésziessége értékét veszítette előttük; mystikus elragadtatásuk áradt le ajkukról. Szinte fékezhetetlen vágy ragadta őket, hogy a lelkeket megmentsék a rájuk leselkedő veszedelemtől, melynek mestere, az ördög, ott settenkedik körülöttük. Majdnem szünös-szüntelen ezt emlegették, csalárdságát rajzolták, gonoszságát festegették, hatalmától irtóztak. De nemesak az ördögtől borzongtak, az örök kintől is, mely a gonoszokra vár. Merész képzelettel rajzolták meg a tulvilági borzalmakat. A legerősebb és legtulzottabb képeket alkották meg, hogy elrettentsenek a bűntől. Ettől akarták megóvni mindenképpen hallgatóikat. Ezért prédikációik tulnyomó részben moralizáló, erkölestaniak; bennük a legfőbb tanulság a bűnbánat ajánlása. Hogy e tanulságot a legkézzelfoghatóbban véssék hallgatóik szívébe, naiv fontoskodással hozakodnak elő a csodákkal és tulságos nagy tért engednek beszédekben a legendáknak. Az kétségtelen, hogy maguk a szónokok mély hittel és erős meggyőződéssel eltelve prédikáltak; de éppen ennek lett természetes következése a túlzás állításaikban és a türelmetlenség, sokszor az üldözés a más nézetűekkel szemben. A középkor prédikátorainak azonban legnagyobb fogyatkozása volt, hogy távol állottak a való élettől: nem ismerték hallgatóikat, apróbb-nagyobb ügyes-bajos dolgaikat. Nem is volt bennük érzék ezek iránt. Azonfelül rendkívül nehézkessé tette beszédeiket hallgatóikra nézve az örökös idézés. Folytonosan

tekintélyekre hivatkoztak és minden állításukra rakásszámra hordták elő az idézeteket. Pedig ezzel csak a maguk munkáját nehezítették; a tanítást, az igazi célt, pedig éppen nem érték el. A mystikus szónoklatokba a scholastika vitt rendszert; de ez csakhamar holt formává lett a tehetetlen szónokok kezében, s a beszéd elvesztette természetességét.

Ez volt a szónoklat a reformatió előtt. A renaissance sem változtatott rajta. A tudósok, a humanisták, ugyan eltanulták Cicero pompázó stylusát, de ez csak arra volt jó, hogy a legtöbbször megelégedjenek a csillogó előadás ürességével. A nagy többség szellemi szintáját érintetlenül hagyta az ókor új életre ébredt irodalma és még csak nyelvük sem lett szebbé, gondosabbá sem.

A reformatio hatása a szónok typusán is csakhamar nagyot változtatott. A szónok is, a szónoklat is realisabb lett. A szónok éppen nem zárkózott el többé környezetétől; ott élt hallgatói közt és hallgatóival. Hozzájuk szabta mondani valóit is. Bár az üdvösség dolgát tanította ő is, tekintete nem zárkózott el a föld szépségei elől és nemesak a Jelki veszedelemtől igyekezett megmenteni nyáját, a földi élet sok bajában is segíteni törekedett rajta. A szónoklatról lehámlott minden mystikus szín. A prédikátor nem a képzeletet akarta felesigázni és úgy ösztökélni a jóra; hanem az értelmet akarta meggyőzni és az akaratot állandó elhatározásra hajtani. Keményen, szinte parancsolóan szól. Megtagadja a csodákat, elveti a legendákat; semmi szüksége reájuk. Még azokat a stylistikai szépségeket is mellőzi, melyek a lankadó figyelmet élesztik; az ő hallgatóinak nem szabad figyelmetleneknek lenniök. Hisz új dolog minden, a mit hallanak, s az ujság mindennél jobban ingerel. Szónoklatában nincs semmi szóvirág, nincs semmi, a mi a szívet ragadja meg, a lelket rázza meg; de szinte zsarnoki hatalommal kényszeríti az észet és követeli a meghallgattatást. Szárazon, de annál megdöbbenetebben hangzik szava, mert az igazság szava. S nemesak meghallgattatni akar, követeli azt is, hogy hallgatója elmélyedjen abban, a mit tőle hall és vele együtt meghányja-vesse értelme kohójában. Azért adja kezébe a bibliát, melyből egyre idéz, — az egyetlen tekintélyből, melyet elismer, — de úgy, hogy hallgatói utána nézzenek a megjelölt helyeken és vele együtt okoskodjanak. Mint a hogy a középkor szónoka korának gyer-

meke volt; a 16. százév gyermeke a protestáns prédikátor is. Amabban kifejezésre jutott korának mysticizmusa; ebben kifejezésre jut századának erőszakossága. A fejetlen közállapotok között az erősebb joga jut érvényre minden téren. Az erő érvényesül a szónoklatban is. Jaj annak, a ki gyöngének mutatkozik csak egy pillanatra is! A prédikátor ereje a meggyőződés ereje, melylyel igazát vallja és vitatja. Ebben egyezik a középkor szónokaival, s épp oly tulzó, épp oly türelmetlen, épp oly üldözésre hajló is, mint amaz volt. Az erőnek e nem mérsékelt volta adja azután szájába azokat a kitöréseket, melyeken ma megütközünk, de akkor szinte elkerülhetetlenek voltak.

A középkor szónoklatából maradt meg a protestantizmus szónoklatában a scholastikus rendszeresség. De ez életet nyer a prédikátor kezében, s arra való, hogy hallgatói előtt kellő világosságba helyezze tételét. Mert beszédek mind tételes beszédek. Nem erkölcsi igazságokat magyaráznak, éppen nem moralizálnak; hanem vallásuk tételeit fejtegetik. Beszédük merő dogmatizálás, elvont tanítások fejtegetése. Hogy ezeket megértessék, szükségük volt mindenekelőtt tételük szabatos fölállítására, azután olyatén felosztására, hogy fejtegetésükben a logikus rend a világosságot és a megértést kellően elősegitse. E czélra valóban több hasznát vették a scholasztikus rendszerességnek, mint Cicero művészi szerkezeteinek.

Ime a 16. század szónoka; ime Dávid Ferencz mint szónok. Mert ő e század szónoklatának legtypusosabb képviselője. Voltaképpen ő róla rajzoltam meg a typust magát s úgy hiszem, jogosan. Könnyü ezt belátnunk, ha egy pillantást vetünk a korabeli prédikációkra. Dávidot megelőzően jelentek meg *Mélius Juhász* Péter prédikációi. Többet irt, mind Dávid; de e több nem nagyobb érdem. Prédikációi formátlanok, tele makacs korlátolt-sággal és harczias zordonsággal. Keveset fejteget, logikájában sokszor téved; de annál hatalmasabban kiabál „nagy fenszóval, . . . mint egy trombita, minden hallatára.“ Mereven ragaszkodik a bibliához, meg mesteréhez, a „nagy“ Calvinushoz s tőle magától alig telik más, mint az a töméntelen durvaság, melyet halomszám szór mindenre és mindenkire, a ki felfútt nagysága előtt nem rogy a porba. Néhány évvel Dávid prédikációi után jelentek meg *Kulcsár György* postillái, „vagyis az evangeliumnak prédikáció szerint való magyarázatja,“ és *Bor-*

nemisza Péter rengeteg tömegü több rendbeli prédikációi. A milyen rövidek és egyszerűek amazok, épp olyan hosszúak emezek; de egyik mű sem valami kiváló alkotás. Mégis amazok kedveltek voltak és az egyszerűbb prédikátoroknak jó szolgálatokat tettek; emezek pedig erős polémiával szálltak sikra az immár lábra kapó katholicizmussal. A tipikus protestáns szónoklattól azonban messzire esnek. Kulcsár lagymatag, minden erő nélkül való előadásmódja, meg Bornemisza hosszú lére eresztett szószátyárkodásai mintha nemis a 16. században jöttek volna létre. S valóban mindketten közel rokonságban vannak az előbbi korok szónokaival, Bornemisza különösen még azért is, mert csaknem oly mystikus, mint valami középkori prédikátor. Kivált az ördög cselekedeteinek emlegetéséből soha ki nem fogy, sőt ennek kísértéseiről szóló beszédeit külön is kiadja. Még legjobban megközelíti Dávid Ferenczet *Telegdi* Miklós, a katholicizmus első kiváló bajnoka, a ki teljesen szakít a hagyományos katholicus szónoklattal és épp úgy a biblia és az okoskodás argumentumaival küzd, mint a protestáns szónokok, a kik közül azonban éppen a gyöngébbek, de a legbuzgóbbak egyikével akaszködik össze, Bornemiszával.

Bátran állithatjuk tehát, hogy a 16. század legkiválóbb szónoka Dávid Ferencz. Ő egész teljességben átértette és átérte az igazi prédikátor komoly feladatát, nagy hivatását, s a mit erre nézve mond művének szétszórt helyein, összefoglalva szinte egy kis rhetorikai tanítássá válik.

Az alap, a melyen áll, úgy mint egész tanításában, itt is a biblia, „az Isten könyve.“ „Mindenkor csak az vagyon szemünk előtt, — mondja mindjárt első beszédében — hogy az írást jó igyekezetből és szándékból magyarázzuk“ (I. 1.) „Nem szabad minékünk a szent írás kívül búdosnunk“ mondja más helyütt. (II. 6.) „Az Istennek igazságának tudakozásában szükség mi nekünk az Istennek kijelentett akaratjára és az ő akaratjának világos és nyilvánvaló magyarázatjára néznünk“ — hirdeti újra (II. 33.) és ezt ismétli még igen sokszor. De ő a bibliának nemesak egyes kikapott helyeit nézi, hanem mindig az egész szöveg összefüggését vizsgálja. „Látjuk, mondja erre nézve, minemű szokások legyen a külső törvénynek kiszolgáltatásában a bírácoknak, hogy ha oly tanú hozatik be, mely mindkét félnek látszik szolgálni, arról ítéletet tesznek más tanunak vallásából,

mely világosabb. Mennyivel inkább Istennek igéjének magyarázatjában szükség ezt követnünk“. (I. 10.) Ezt az elvét is sokszor megismétli, talán legnyomatékosabban e szavakkal: „Szükség azért, hogy az írásban ne csak egy czikkelyt, avagy mondást vegyünk előnkbe, hanem az írásnak teljes egyenlőségét a derék szent könyvekből ki kell keresni, mert ha ezt hátra hagyjuk, semmikép a tévelygéstől magunkat meg nem óhatjuk“. (II. 6.) Szokása is, hogy nemcsak a választott igéket nézi, hanem mind az előljáró, mind a következő igéket jól „megmértékelli“ és nem a törvénynek „bötüjéről, hanem lelkéről szól“ (I. 9.) Egyébként Dávid a bibliát nem tartja homályosnak vagy nehezen érthetőnek. „Nem szól mi nekünk az Isten, — mondja egyik beszédében — idegen és értelem nélkül való nyelven, hanem az ő cselekedeteinek magyarázatjában természetből vött igikkal és megtapasztalható külső dolgoknak igiükkel akar a láthatatlanoknak és lelkieknek az ő értelmére vinni“. (III. 2.) Az írás igaz értelmét lélekkel foghatjuk föl a Krisztus által. Ezt így tanítja: „Az írásnak azért élete és lelke az Krisztus, melyet a ki megismer és igaz értelmét vette, ez az egész Bibliának magyarázatjában szabadon előmehet“. (I. 2.) És ha ez a magyarázat — más helyen mondja ugyan, de mintha előbbi gondolatát fűzné tovább a maga szabad felfogásával, — „az Istennek igéjében meg nem talál-tatik is, nem árt, csak hogy attól ne különbözzön és ne ellenkezzék vele“, mert — a mint más helyen megjegyzi — „mikor az Istennek lineája mellől elmegyen az ember, sok különb-külömb-féle vélekedések támadnak“. (II. 8.)

Dávid Ferencz azonban nem tartja elegendőnek, hogy a prédikátor a bibliára támaszkodva hirdesse tanítását; azt is követeli, hogy a maga szemével lásson, a maga fejével gondolkodjék és ha valami igazságra eljutott, azt szabadon és félelem nélkül hirdesse. Mint a hogyan ő maga haladt a biblia vizsgálatával a reformatio legvégső logikus következtetéséig, azt kívánja a prédikátortól is. Hogy eddig fárasztó úton és mélységes lelki convulsiók között jutott el ő maga is, érdekesen vet erre egy kis fénysugárt mindjárt első prédikációjának e szavaival: „A prédikátornak jó lelkiismerettel kell az ő tisztében eljárni és senki személyével nem kell gondolnia; a *lelkiismeret pedig semmiben meg nem nyugszik, hanem csak az igazságban* és a szentírásnak a Jézus Krisztus felől való fundamentumában. *Vagyon ugyan*

valami vakmerősége, a míg az igazságot nem érti, de azért háborog lelküsmereete. És noha szemei betapasztattanak emberi bölcseségnek vélekedésével, de ugyan nincsen lelki csendességben mind addig és míglen az írást meg nem egyenesíti s a fundamentumban megmaradván az Isten akaratját meg nem érti. Ennek okáért meg kell szabadítanunk a mi lelkiismeretünket és meg kell mutatnunk, hogy embereknek rabjai nem vagyunk.“ (I. 1.) Ő maga valóban rendületlen bátorsággal hirdette igazát. Azért követelhetette e bátorságot prédikátortársaitól is, mint tette is még nyomósabban e szavakkal: „Ha azért — úgymond — az írásnak igaz értelmére akarunk menni, embereknek rabjai ne legyünk és emberi végzésekhez magunkat ne kötelezzük: mert az emberi végzéseknek fényessége mindenkor az igaz értelemnek fedelei és megbántói voltak.” (I. 2.)

Ezekből immár világos, hogyan fogta fel Dávid Ferencz a prédikátor feladatát. A beható értelemmel vizsgált és szabadon, nem a betűhöz ragaszkodva magyarázott bibliával kezében a prédikátornak feladata az, hogy mint Sz.-Pál, az Isten felől és a Krisztus felől tanítsa a népet; de ne gondoljon ő magától szólásokat, hanem kövesse a sz. írásnak rendét, a törvényre és a bizonyoságtételre nézzen. Mert, — füzi hozzá Dávid, — „a ki e beszéd szerint nem szól, annak nem leszen hajnali világossága, az az nem ismerheti meg az úr Istent.” (I. 3.) A prédikátor ezen feladatával, ha benne eljár és mindenkor foglalatos, az Istent dicsőíti s csak egyedül arra tör, hogy őt dicsőítse. Ebben áll az ő igaz dicsősége is. Hiszen „ez világi dicsőség elmulandó; de mikor a mi lelkiismeretünk csendes és igaz hivatalunkban eljárunk, ez az igaz dicsőség, melyet kívánnunk kell.” (II. 20.)

Dávid Ferencz egész lelkével azon van, hogy „az Istennek nálunk lett kincsét, avagy marháját” (I. 1.) megőrizze. E kincs az Isten ígéje, az igaz tudomány, melyet Krisztus urunk tanított. Arra köteleztetnek a prédikátorok, hogy e kincset, az Isten ígését, az Isten akaratját magyarázzák. Nem új ez a tudomány. „Ne alítsa senki, — hirdeti Dávid — hogy mi új tudományt kezdettünk volna hirdetni, hanem megértse minden ember, hogy mi azon régi evangeliumot prédikáljuk, melyet Sz. Pál és az több apostolok hirdettek.” (I. 4.) A tanítónak nem szabad azt prédikálni, a mit az emberek kívánnak, nem szabad szeme előtt tartania az emberek természetének

gyarlóságát, mely naponként újabb, újabb hitet kíván. „Azt a régi evangéliumot, melyet az atya uristen a paradicsomban hirdtetett és melybe az jövő Mesiást megígérte volt, kell most is prédikállanunk szünetlen, az Istennek népét arra és nem embereknek okoskodó találmányokra tanítanunk és vezérlelnünk.“ (I. 4.) A mit az emberek az ő fejüktől az Istennek ígéje mellé ragasztottak, azt mint a fát és pozdorját, az úr igazságának tüze megégeti, nekünk pedig az ő kegyelmességéből igazságát megjelenti. (I. 2.) Ez igazság vallásában tökéletes állhatatosságot kíván Isten az ő fiaitól, „nem hogy ma egy hitet és holnap ismét mást kezdjenek“ (I. 4.) A prédikátor tisztét azután betetőzi az, hogy a mint megismerte az igazságot, másokat is tanít reá, „mert senkié, semmié az te tudományod, — kiáltja Dávid — ha más ember nem tudja tudományodat.“ (I. 4.)

III.

Dávid Ferencz hirdette is tudományát. Hirdette nemesak tudós értekezésekben és izgalmas vitatkozásokban, hanem prédikációiban is.

Ezeket három részre osztotta fel. Az elsőben az Atya Istenről beszél, a másodikban Jézus Krisztusról, a harmadikban a mi örökségünknek pecsétéről, a sz. Lélekről. Legbővebb a második rész, mely 35 prédikációból áll, míg az elsőben 13, — közöttük egy rendkívül hosszú, — az utolsóban pedig csak 8, — ezek között is egy igen terjedelmes, — van.

Természetes, hogy e beszédekben is azokat a theologiai kérdéseket tárgyalja, melyek akkor izgalomban tartották egész Erdélyt és a hozzá tartozó részeket. A controversiának azon kérdései közé, melyeket a protestántizmus támasztott a kath. vallással szemben, Dávid Ferencz merész következetességgel újakat vitt. „Bizony, — mondja egész határozottsággal, — ok nélkül szakadtnak el az Lutherek az pápától, hogy ha a háromság Isten és a kettős Krisztus, melyet a pápával egyetemben vallanak, igazság.“ (Második ajánlás.) E következetesség és épp e kérdések fölvetése és diadalmas vitatása adja meg jelentőségét a vallásújítás történetében. Világosak lesznek e kérdések, ha végig kíséjük a prédikációk gondolatmenetét.

Az Atya Istenről mondott prédikációit azon kezdi, hogy lelkére köti hallgatóinak, hogy az Istennek náluk letett kincsét

megőrizték, a pogánymódra való szólásoknak új módját eltávolítsák s a hamis tudományok haszontalanságát ismerjék el. A pápa meghamisította az igazságot akkor, mikor kimondta, hogy a szentírásban nem jelentetett ki minden, hanem a hagyományokra is hallgatni kell. Pedig az írásban megvan minden, a mit tudnunk és hinnünk kell. Az írás értelmét lélekkel foghatjuk fel a Krisztus által.

Mindez általánosságban az egész protestántizmus felfogása; kifejtésüket mégis fontosnak tartja Dávid, mivel ily módon a kellő alapra mutat rá, melyen az ő tanítása is felépül. Ugyancsak ilyen általánosan protestáns szempont az is, melyből ezt a kérdést vizsgálja, vajjon az egyház adhat-e méltóságot Isten igéjének, vagy ő veszi azt ettől. Megállapítván az írás tekintélyét, röviden utal azokra a regulákra, melyeket magyarázásában követ. Mielőtt tanításának előadásába fog, még e fontos kérdést dönti el: új-e az ő tanítása? Mindenik reformátor fölvetette e kérdést, mert egyik sem akart újat tanítani, hanem mindegyik azt hirdette, hogy csak a régit állítja vissza. Dávid is két beszédben fejt ki, hogy nem új, sőt a legrégebb és legeredetibb az ő tanítása, mely azonban másfélezer és hatvan esztendeig el volt homályosítva. Így tér át azután erre a tanításra. Most már letér az általános protestantizmus taposott útjáról, s maga vág merészen új ösvényt magának. Mindenek előtt az egy Isten felől való igaz tudományt fejt ki. Egyenként hozza fel, egy-egy prédikációja alapigéjéül választva előbb a biblia mindazon helyeit, melyekben világosan az egy Istenről van szó, s azután azokat, melyeket a szentháromságra szoktak magyarázni és megbizonyítja, hogy az egy állatú és három személyű Isten a pápa találmánya, minek immár vége van, mert eljött „az megújulásnak országa és az megépítésnek ideje.“ (I. 9.)

Mikor így kifejtette tanítását az Atyáról, beszélni kezd az Atya Istentől megígért Mesiáról, az Jézus Krisztusról, ő egyetlen egy fiáról, mi urunkról és megváltónkról magyarázva azon jövődölések beteljesülését Krisztusban, melyek az ó-testamentumban vannak. Mindenek előtt azt bizonyítja be, hogy Krisztus az ígért Mesiás. Ez nem volt vita kérdése, igaznak vallotta ezt katolikus, protestáns egyformán. De Dávid tovább megy, s csakhamar a maga tanítására tér át: Krisztus nem a második személy, nem öröktől fogva van, hanem született és megfeszít-

tetett, nem Isten, hanem ember. Itt is úgy tesz, mint előbb: sorra veszi mind azokat a bibliai helyeket, melyek „fő kopjájok az kevély hadakozó vitézeknek és a személyes Isten tanítóknak“ (II. 21.), s ezeket egyenként egy-egy beszédben a maga értelme szerint magyarázza.

A Szentlélekről való prédikációkban előbb a lélek szónak a bibliában való használatáról beszél, rámutatva a különbségre, mely e tekintetben az ó és az új testamentum között van; azután pedig ismét a maga értelmét követve azt bizonyítja, hogy a szentlélek nem harmadik személy, hanem az atyának fiának lelke, „ki az atyától adatik, hogy gondunkat viselje és szószólónk legyen, tanítónk és lelki ajándékoknak osztogatója.“ (III. 8.)

Ez Dávid prédikációinak gondolatmenete, melyet utolsó beszédében a pápásoknak és pogányoknak vallásától Pál apostol és az egész derék szentírás szerint megválasztott vallástételnek summájával fejez be.

Látni való, hogy e prédikációk csaknem egészükben dogmatikusak: vallásának tételeit magyarázza bennük a szónok. Elvont, a legtöbbször igen magasan járó igazságokat fejteget, melyek odaadó figyelmet, az értelemnek erős munkáját kívánják. Sokszor tagadhatatlanul fárasztó is a szakadatlan dogmatikus fejtegetés. De a 16. század közönségének aligha volt az. E kérdések napi kérdések voltak. A vallás ügye nem szorult csak a templomokba. Benn a családban, kinn az utcán, közhelyen és korcsmában egyaránt a vallásról, a vallási kérdésekről beszéltek. Tárgyalásukból sem ki nem fogytak, se meg nem unták. Érzékük és fogékonyságuk egyaránt bámulatos. Mintha sokáig nélkülözniök kellett volna a szomszúságotól üdítő vizet, s most egyszerre tiszta forrásra bukkantak volna. Izgatta őket, hogy most kényük-kedvük szerint foglalkozhatnak éppen olyan kérdésekkel, melyek eddig hétpecséttel voltak elzárva előlük. Maga Dávid sem fárad bele a magyarázásba, a bizonyításba, nem is teheti, hisz „a régi kovász és a megrögzött vélekedés, a ki bennünk vagyon, ezt mivelletti, hogy a nap fényességében is homályosak vagyunk és az igaz fundamentomtól eltávoztunk a görög filozófusoknak miattok, kik az Istennek ígéit felforgatták és vissza magyarázták sok időtül fogva.“ (II. 13.)

Az is kétségtelen azonban, hogy Dávid Ferencz mindezen elvont fejtegetéseket oly átható logikával tárgyalja, melylyel

egyszerre világosan meg tudja értetni tételeit. Ime például egyik beszéde, az Atyjáról mondottak nyolezadika. Alapigéjét Mózes V. könyvéből veszi: *Halld meg Izrael, a mi urunk Istenünk egy Isten*, s ebből kiindulva két tételt állít fel: 1.) egy az Isten és miért, 2.) ki ez az egy Isten. Első tételét ismét két részre osztja; 1.) egy az Isten, 2.) miért egy az Isten. Az első részt három argumentummal bizonyítja. Az első az, hogy a természet folyásából már a pogányok megismerték az egy Istent, mikor felismerték, milyen bölcsen és tökéletesen van berendezve a világ és mikor tapasztalták a teremtett állatok gondja viselését. A második argumentumot abból veszi, hogy Isten Izraelnek, az ő választott népének többször kijelentette magát. A harmadik oka pedig az, hogy Isten az első és az utolsó, ki előtt teremtett Isten nem volt s nem is leszen. A biblia pedig azért állít elénk csak egy Istent, mert természet szerint bennünk van a bálványozás és az idegen Istenhez való „folyamásunk,” és hogy ne gondolkodjunk két vagy három Istenről. Így bebizonyítván első tételét, mint ennek következményét fejtegeti a másodikat: ki ez az egy Isten. Mivel az ellenkező fél e mondásból a háromság Istent magyarázza, meg kell látnunk, hogy e szó: Isten, háromról egyetemben vétetik-e, avagy csak az egy Istenről. Hogy mi a helyes jelentése, vegyük eszünkbe mindazon bibliai helyeket, melyekben Mózes Istenről szól. Ezek előszámlálása után, hogy e helyeket helyesen érthessük per analogiam felhozza Péter apostol magyarázatát az Apostolok Cselekedeteiből, Isten Ábrahámnak tett ígéretéről. Ez ígéretnek két része van: 1. Isten Kanaánt az ő magvának igéri, 2. hogy az ő magvában áld meg minden népeket. Az ígéret első részét Péter, a másodikat Pál apostol magyarázza, s mindketten Jézus Krisztus Atyjáról értik. A Krisztus Atyja pedig az egy Isten, tehát róla és nem a háromságról kell értenünk az ígéretet, következésképpen Mózes igéit is. Mert — most az ellenkező félre, az Antikrisztus társaira támad a szónok és ad absurdum viszi következtetéseiket, — mert ha a háromságról értjük ez ígéket, akkor Krisztusnak három atyja van, az atya Isten, a második személy, a logos és a harmadik személy, a Szentlélek.

Körülbelül ilyen Dávid okoskodása minden beszédében.

Argumentumait majd a bibliából, majd az értelemről veszi; de bárhonnan veszi is, ügyesen használja. Főforrása a biblia,

melyben rendkívül jártas. Ám nem ragaszkodik hozzá mereven, mint fönnebb kifejtettem, de jól esik neki, ha értelme megnyugodhatik benne. Ilyenkor egész lélekkel kiálltja oda hallgatóinak: „Olvasd meg az egész bibliát. Ha egy betűt találsz, hogy Krisztus az ő törvényben könyörgött valamit, bátor megégeds a fejemen“. (II. 20.)

Szeret is belőle idézni, úgy hogy beszédeinek egy-egy része valóságos kis chrestomatia. (L. pl. I. 9. végső részét.) Tekintélyekre nem szorúl, legfőlebb nagy néha vesz egy-egy mondást Platótól, Erasmustól vagy Melanchtontól. De egy alkalommal, mikor azt magyarázza, hogy Krisztus teremtése az idő teljességében lett, vagyis nem voltaképpen való teremtés, hanem megújítás (II. 26.), szinte örömmel kiált így fel: „Ne hidd, hogy ime én magyarázom, de a régi doktorok is, Ágoston, Ambrosius, Jeronymus, Hilarius, Chrysostomus így magyarázták, a mostaniak közül Calvinus stb.“ Más helyt (II. 5.) pedig Arius mellett Ágostonra, Athanasiusra és Hilariusra hivatkozva hozzá teszi: „Jóllehet ezeknek bizonságát nem követnők, ha az Istennek igéivel együtt nem folyna.“

Lehetetlen észre nem vennünk a különbséget Dávid és Meliusék között e ponton is. Azzal a szabad felfogással szemben, mely Dávidot jellemzi, milyen elfogultságot, rövid látást látunk Meliusnál, a ki mereven ragaszkodik Calvinusa tételeihez, vakon esküszik szavaira és gondolkodás nélkül hivatkozik tekintélyére. Érdekes ez azért is, mert a protestantismus egyik legelső alapvonása éppen az értelem fölszabadítása a tekintélyek járma alól. Bizony a százados tekintélyek büszke lerombolóból a maguk tekintélyeinek bálványozói váltak. Dávid sem magának nem állit ily bálványokat, sem magát nem állítja bálványul hallgatói elé, sőt bizvást hirdeti, hogy ha valaki más jobbat hoz elő, örömet tanul (II. 13.) Legfőlebb akkor, mikor már okokkal meggyőzte hallgatóit, emeli fel intő szavát hallgatóihoz: „Ebbe maradj meg, erre nézz, a tévelygő utra ne menj, mert oly veszedelemnek ingoványába esel, hogy ingyen sem mondhatod, hol jársz“ (II. 23.). Vagy legfőlebb így int: „Hagyj békét a szofisták sok tévelygő tudományának és érts meg, mint akar a Krisztus benned lakozni az igaz hitnek általa.“ (II. 22.)

Dávid dialektikájának ereje azonban leginkább kiténik prédikációinak polemikus részeiben. Tanításának újsága hozta

magával, hogy nem elégedhetett meg csak tétele bebizonyításával, hanem az ellenkező állításokat meg is kellett czáfolnia. Művét voltaképpen védőiratúl szánta az „ellenkező fél különféle szidalmait“ ellen azok számára, „kiket az Atya az Krisztusnak adott“. Czáfolásának nemcsak módjában, hangjában is elüt Meliustól és társaitól. Nem szókkal kardoskodik igaza mellett, hanem okokkal. Ellenfelei egyetlen állítását sem hagyja czáfolatlanúl. Ha egy beszédben nem bír végezni velük, több beszédet szán rá a czáfolásra. Különösen a Krisztusról mondott beszédei között egész sorozatos beszédek vannak. Így a 8—15. prédicatiókban Krisztus örökkévalóságát czáfolja, a 16—21. prédicatiókban Krisztusról, mint közbenjáróról tanít és így tovább. Nem riad vissza a hosszabb beszédetől sem, ha végezni akar az ellenkező féllal. Ilyen az I. rész 9.-ik beszéde, melyet valószínűen nem egyszerre mondott el, mert órákig tartott volna, s ilyen a sz. Lélekről valók 7.-e, melyben a legteltesebben fejti ki tanítását. Formája szerint nem is beszéd ez, hanem értekezés. Az ellenfél 18 támaszát hozza fel benne, melyekkel azt vitatja, hogy a sz. Lélek a harmadik személy és maga is Isten, s egyenként czáfolja meg őket. Érdekes, hogy czáfolásának minden élet a pápások ellen irányozza és nem a kálvinisták ellen még akkor is, mikor ezek amazokkal közösen vallanak valami tételt. Ennek oka egyrészt a század azon felfogása, hogy a pápa az Antikrisztus, kit minden módon le kell tiporni, másrészt pedig az, hogy Meliusékkal éppen az imént vívott meg nyilvános vitatkozásban, elégnék tartotta tehát, ha egy-két vágást mér csak rájuk e beszédekben. De akárki ellen hadakozik is, hangja a legtöbbször mérsékelt és soha sem durva. Méliust botránkozás nélkül nem lehet olvasnunk; szinte önti az otrombaságokat ellenfeleire. Dávid oly művelt hangon ír, mintha nem is a 16. században irt volna. Tudja, hogy az igazi erő nem a durvaságban rejlik, hanem az értelem fensőbbségében, a tudás mélységében, az igazságban. Nem mondom, hogy egy-egy kiszólást nem találunk nála, de még a legerősebbek is csak ilyenek: „Valaki azt vallja, hogy a test előtt lőtt volna, az Antikrisztus, az Pápaördög és annak fia“. (II. 27.) Meliusról csak ez egy helyt emlékezik (a második ajánlásban): „Bizony ha ezelőtt vala, volt volna, melyért imez nazáretbeli Jézus becsületes volt volna, a mint az Antikrisztus tanít, avagy Melius Péter, ki csak

amannak gubája volt volna, mint Matthias királyt az vámos az gubában megfogta“. Erősebb még e támadása a főfő scholákra, „kikbe doktorokat, mestereket szentelnek, melyek most viselik az anyaszentegyház nevét, melyet előbb Róma viselt: mert ezek a bölcsességben mebolondultak, az Atyaistent meg-rútolták, Krisztust és az ő tudományát megvetették, mikor személyben ábrázolták“ (II. 24). Még akkor sem hagyja el a higgadt hangot, mikor nyilvánvaló rágalmat kell visszaútasítania, azt, t. i. hogy tanítását a koránból vette, vallása török hit. A rágalomra rá mutatván csak ennyit mond: „Ha az emberek mérges szüüből nem szólnának, meglátnák könnyen, micsoda különbség vagyon mi köztünk és a törökök közt, az Úr Isten bocsásson meg nekik. (II. 12.)

Egyébként Dávid jól látja, hogy a mostani tanítók csak azért tusakodnak, „mert az Isten igéje mellől elmentek“ (II. 9.); hiszi azonban, hogy megjön az idő, mely megmutatja tanítása igazságát, ha most sokan megbotránkoznak is benne, hogy a régi tévelygő magyarázat mellől elállott. (II. 30.) A sok vete- kedéstől nem fél, mert tudja, hogy természetes folyamat a vallás fejlődése és soha sem lesz teljes megegyezés az emberek között, hiszen „ez világ soha egy hiten nem volt, akár mint zápolódjék ember abban, soha a test az ő dolga mellől el nem áll, s az emberek inkább szeretik a sötétséget a világosságnál, és ha egyenetlenség nélkül való anyaszentegyházat keresünk, soha meg nem találjuk“. (II. 32.)

Mennyire más e felfogása, mint Méliusé, mint egész szá- zadáé! A szabadság ihlete mondatta ezt vele, hogy ne csak mint merész újítót csodáljuk, hanem mint olyat is, a ki felül tudott emelkedni százada korlátoltságán. Abban, a mit tanít, erősen hisz anélkül azonban, hogy a természetes fejlődés útját mindörökre lezárná hivei előtt.

Bár Dávidnak prédikációival főczélja az volt, hogy tudom- anyát kifejtse, nem feledkezett meg a prédikátor azon köte- lességéről sem, hogy erkölcsi tanításokat adjon. Az erkölcsi ezélat azonban nem nyomúl nála előtérbe. A hit megőrzésére, a könyörgésre azonban sokszor inti hallgatóit; de van bátor- sága keményebben is megróni erkölcsi fogyatkozásait. Így tesz például egyik beszédében e kis, szinte korrajznak beváló részben: „Ha igaz keresztyének akarunk lenni, . . . e világnak

az ő gonosz szokásait eltávoztassuk, melyben mi üdönkben a lakodalmak természetnek romlására és egészségnek gyötrelmére rendeltetnek és a tobzódásnak s torkosságának vége feneke nincsen oly annyira, hogy az emberek a lakodalmaknak miatta marhájukból önnen magukat kipusztítják, külen külenféle betegségekre az ő testekben okot adnak és eféle haszontalan és heában való költségbe az atyafiúi szeretetet megvonszák: mert a mivel a szegényeket megsegíthetnék, azt elköltve minden igazság ellen csalárd kereskedéseknek módját veszik elő, hogy azt, mit elköltöttek, viszontag begyűjthessék“. (I. 11.) Még bátrabban hangzik intése e helyen: „Észünkbe kellene vennünk magunkat, minden kevélységet le kellene vetnünk, az mi Istenünk szárnya alá kellene futnunk és Krisztusnak jótettét kellene vennünk és Istennek fiaivá való létünket kellene meggondolnunk. Mert rút dolog, mikor nagyságosnak neveznek mondanak és rútságosok, órok vagyunk. Méltó azért megismerünk a mi nevünknek méltóságát, melyet nekünk adott az Atya Isten, hogy ő fiai vagyunk stb“. (II. 28.) Legtöbb erkölcsi tanítást nyújt a sz. Lélekről mondott első hat beszédben. A 6. beszéd éppen teljesen moralizáló beszéd: Ananias bűnét és büntetését mondja el benne s így végzi: „Szükség azért, hogy minnen magunkat az Istennek hatalmas keze alatt megalázzuk és az ő igéjéhez engedelmességet mutassunk, a mi bűneinket ne fedezzük, sőt inkább ezeket megismerván, a mi testi erőtelenségünket megsirassuk és arról panaszolkodjunk, hogy az ő segítségét alkalmas üdőben vehessük és ő általa rettenetes veszedelemtől megóttalmazzassunk“. Az 5. beszéd befejezésében pedig arra inti hallgatóit, hogy a hűtöt és a jó lelkiismeretet megtartsák, s ne szomorítsák meg a bennük lakozó sz. lelket rettenetes és szarvas bűnökkel.

Biztosra vehetjük, hogy beszédeit hallgatói lelki épüléssel hallgatták, ha nem intette is őket egyre a jóra. Az volt a szónoknak is legfőbb vágya, hogy használjon hallgatóinak. De az érdemet nem tulajdonította magának, hanem Istennek. Nemcsak szónoki fogás, hanem igazán jellemző ránézve, a mit erre nézve mond: „Ha mit használtam avagy használlok az Istennek gyűlökezetiben, ez nem enyém, hanem az én Istenemé; ha kedig nem használlok (mert esmerem az én gyarló és tudatlan voltomat,) akaratom ellen lött, mert nem magam hasznát, hanem

az Istennek gyűlökezetinek építését akartam keresni. Ám zúgóldjanak, káromoljanak bátor engemet az én ellenségim, az világosságnak Atyja, az mi Krisztusunknak Istene látja és érti minden embernek titkját. Ő leszen ítélő biró“ (II. ajánlás).

IV.

Hátra van még, hogy Dávid prédikációit rhetorikai és stylistikai szempontból vizsgáljuk.

Dávid prédikációi általában igen egyszerű szerkezetűek. Már említettem, hogy a scholastikus rendszert az e korbéli prédikációk is megtartották. Minden megszólítás nélkül az alapigével kezdődött a beszéd. Ez rendszeren minden beszédnél más-más volt. Dávidnál azonban megesik, hogy cyclikus beszédeinél többször csak egy alapigét vesz. Ez igéket legszívesebben Pál apostol leveleiből veszi, s csak szükség szerint máshonnan is. Beszédeit nem szánta egyes vasárnapi alkalmakra, azért nem is alkalmaztatta a vasárnapokra választatni szokott bibliai szakaszokhoz, mint még Mélius is tette. Nála nem az alkalomhoz választott alapige szabta meg beszédei tárgyát, hanem alapigéit választotta beszédei tárgyához.

Az alapige után a *Summában* következik egy rövid kifejtés, mely alig több egyszerű körülírásnál. A beszéd tétele nem benne, hanem a *tanuságban* domborodik ki röviden kifejezve és rendszeren három részre fölosztva.

Ennyi mindössze Dávid prédikációinak bevezetése. Éppen nem dolgozik tehát művészi fogásokkal, de annál világosabban állítja föl tételeit, s ez épen elegendő volt. Ez általános szokásától csak igen kevésszer tér el. Így egyik beszédét (II. 8.) így kezdi: *Oratio ad Deum Patrem per Filium* és egy kis könyörgést bocsájt előre, hogy Isten a Sátánt vesse lábunk alá, s hogy az ő sz. Fiának országában megépülhessünk és akarhatja szerint neki kedves dolgot cselekedhessünk. Ez legművészibb bevezetése. Hiányzik a rendes schéma a II. 11—13. prédikációkban is, mivel ezekben voltaképpen csak folytatja az előző prédikációkban felállított tétel fejtegetését.

Legnagyobb gondot vet Dávid természetesen a tárgyalásra, prédikációinak derekára. Ezekben fejti ki teljesen tételeit, bizonyítja igazait, czáfolja az ellenkező fél állításait. A hány tételt állított fel a bevezetésben, annyi részre osztja a tárgyalást. De

a részek között nincs átmenet, hanem *Az elsőről, A másodikról, A harmadikról* czimen külön állanak. Természetes, hogy e részek rövidebbek, vagy hosszabbak a tétel természete szerint. Van azonban így is egy pár mintaszerűen arányos beszéde. (I. 5., II. 25., 31. stb.) Feltűnően aránytalan az I. 9. beszéde. Gondolatmenete egységes; de igen sokat ölel föl benne a szónok. Beszél ugyanis az egy atya Istenről, az ő fiáról, a megfeszített Jézus Krisztusról, a hitről, mely egyedül vezet az igazulásra; beszél azután arról, hogy a hitet szívvel és szájjal kell vallani, meg az üdvösségről, a lelki békéről és az Istennel való békeségről: rendkívül széles körű anyag egy beszédre. Mint már mondtam, nem is hihető, hogy egyszerre mondta volna el. Nem lehetetlen, hogy valami nyomdai tökéletlenség itt zavart okozott s több — valószínűen három — beszédet egybe kapcsolt. Hogy így milyen zavaros, mutatja e vázlat: Három tételt állít föl, s az első kettőt ki is fejti. A második tételt ismét két részre osztja, ennek másodikát ismét kettőre, s úgy fejti ki. Ekkor jön a fölírat: III. prédikáció s következik ennek két részre osztása és kifejtése, mire azután *A harmadik*-ról felirattal befejezi a főtételt. Ilyen, bár nem ily nagyfokú zavart látunk a II. 6. beszédénél is. Itt ugyanis a befejezés után így folytatja tovább: Esaiás prófétának azon negyvenkilencedik részéből és a szokásos bevezetés nélkül fejti tovább tárgyát. Ha e zavarokat figyelembe vesszük, a prédikációk számát hárommal megszapórihatjuk.

Míg a középkori moralizáló beszédekben nagy szerep jutott a befejezéseknek, — ugyanis ezekben foglaltak helyet a bőséges buzdítások, — addig a tételes beszédekben ilyenekre alig van szükség. A 16. század prédikátorai nem fordítottak ezekre valami nagy gondot. A legtöbbször teljesen is mellőzték. Dávidnál is igen gyakran nincs befejezés. Vagy ha van, a legtöbbször csak egyszerű utalás a következő prédikáció tárgyára. (II. 10., 13., 29. III. 1. stb.) Néha azonban formális befejezéssel zárja be beszédét. Így összefoglalja tanítását az atya Istenről mondott utolsó beszédében, befejezve így mintegy az egész részt (I. 13.) Ilyen összefoglalással végződik a II. 26., melylyel egy egész beszéd sorozatot fejezett be. Erkölcsei feddével csak egy prédikációját végzi (I. 11.), ezt az imént idéztem is; buzdítással csak négy beszédében (I. 4, II. 28, III. 5, 6.) fordul hallgatói-

hoz befejezésképpen. Megható könyörgéssel végzi az I. 5. beszédét, míg a II. 3-at e szép dicséret fejezi be: „Az atya Isten dicsértessék az ő áldott szent fiának, a mi Urunk Jézus Krisztusnak általa, hogy jóainak részesülését az ő fiának általa mi bennünk meg akarta tekélleni. Amen“. Legszebb talán az I. 9. prédikációjának befejezése: a hosszadalmas fejtegetés után ez egyszerűségükben szinte fönséges szavakkal búcsuzik hallgatóitól: „Ezek a hitnek igazságának cselekedetei és hasznai, kiknél nagyobbak és feljebb valók nem lehetnek, esakhogy szívünkben helyeztessük és mindennapi életünkben, hitünknek gyakorlásában és könyörgésben megbizonyítsuk, megvetvén ez világnak minden haszontalan gyönyörűségét“.

Ehhez hasonlatos szép helyek egyebütt is előfordulnak Dávid prédikációiban. Nem hajhászta ugyan az előadás szépségeit, de ha önként tolultak eléje, nem vetette meg őket. Nagyobb batást nem várt tőlük, mint az egyszerű igazságtól, hallgatói sem gyönyörködni akartak beszédében, hanem okulni. A mikor azonban magát a szónokot is áthatja igazságának ereje, belső hevülete beszédén is meglátszik és egyébként szárazon fejtegető előadásmódja neki lendül, nyelve kifejezőbb, élénkebb, fordulatossabb lesz. Ime egy példa: „Ezen ő lelkének általa felindít a könyörgésre, miképpen megigérte, hogy Dávidnak az ő házára kiontja a könyörgésnek és kegyelemnek az ő lelkét. És a lélek tanít minket, mint kelljen könyörögni. Bizonyára méltán mondatnak boldogoknak, kiknek szüvekben az igaz hűtnék általa lakozik az üdvösséges jel, mert kifejthetné meg ezt? A bűn-e? Semmikép, mert az életnek lelke ennek az ő hatalmától megmentett. Vajjon a halál-e? Mert ennek zálogja élet... E világ hát? Nem lehet, mert a Krisztusnak lelke azt megítéli és elkárhoztatja. Az ördög árthat-e? Ninesen hatalma, mert minden társaival egyetemben megöletik, miképpen Esaiás jövendölte, hogy az istentelent az ő szájának lelkével megöli.“ (II. 3.) „Micsoda Isten ellen való káromlás az, — kérdi más helyen szónoki fordulattal — hogy teljes Istenedet nem akarod esmerni, sőt inkább megveted és az Istentől adatott világosságot nem akarod látni.“ (II. 17.) Milyen költői ime e helye: „Az Istennek igéje eleven és oly fegyver, ki behat a mi szívünk belső részeire; meghalhatatlan mag, kivel mi ujjonnan születetünk mind a jövendő örök életre, mind e jelen valóra, hogy abban kegyesen éljünk.“

Sokszor élénkíti Dávid az előadást egy-egy találó hasonlattal is. Rendkívül találó hasonlatot használ pl., mikor az állhatatosságról beszélve, ezeket mondja: „Az hadnagy a seregben kit hova állat, vagy strázsára, vagy álló seregbe, egyebet nem mér mivelni feje, jószága és tisztessége vesztese alatt, hanem rendet kell állani: azonképen az Isten tökéletes állhatatosságot kíván az ő fiaitól.“ (I. 4.) Képzeltetjük, minő hatása volt e hasonlatnak abban az időben, midőn folytonos harcokban telt úgyszólván mindenki élete. Hasonlatai tárgyát mindig a legközelebb eső dolgokról veszi, hogy ne annyira díszül szolgáljanak, mint inkább felvilágosítóúl. Ime: „Miképp a szőlővesszők életet vesznek és zsírt a szőlőtőből, azonképpen a hivek úgy mint tagok, életet vesznek a Krisztustól, az ő fejöktől, és miképpen az ajtó arra való, hogy ember általa bemenjen a házba, azonképpen a Krisztus által mehetünk be az Istennek országába; miképpen a kenyér erősíti és táplálja a testet, azonképpen a Krisztus a mi lelkünknek kenyere és élete; miképpen a bárány rendeltetett volt áldozatra, azonképpen a Krisztus egyszer áldoztatott meg érettünk.“ (II. 6.)

Szépek Dávid prédikációiban azok a helyek is, melyekben párhuzamot von, vagy ellentétet fejteget. A szónoki stylusnak nem utolsó ékességei ezek, kivált ha nem henye szószaporítások. Így igen találó az a párhuzam, melyet a törvény és az evangélium között von. Ezt így végzi: „A törvény vala a jövődő jóknak árnyéka; az evangélium kedig a meg adatott jelenvalóknak világossága. A törvény különbözteti vala meg a körülméletl zsidókat a körülméletlen pogányoktól; az evangélium kedig összeszerkeszteti és mindenféle nemzeteket egyesíti stb.“ (I. 9.) Azt bizonyítva, hogy a világi emberek, a kik mindenestül e világnak adták magukat, az Istennek lelkét nem ismerik és nem veszik, ez ellentétekkel magyarázza: „Az Istennek lelke mennyei, az ő természetük kedig földi és testi, amaz szent és tiszta, emez kedig szentelen és tisztátlan; amaz az igazmondásnak lelke, emez kedig a hazugságnak és csalárdságban, képmutatásban gyönyörködik.“ (III. 5.)

Dávid Ferencz prédikációinak nyelve általában elég kifejező. Még nem elég simulékony ugyan, egy kissé még erőltetve hajlik a sokszor subtilis theologiai kifejezésekre; de már teljesen ki tudja fejezni, a mit akar. Elég gazdag is ez a nyelv: sem egy-egy

fogalom tulságos körülírására, sem idegen szóra nincs szüksége. A szónok azonban, bár gyakorlott író, nem azok közül való, a ki szeges gonddal törődjék nyelvével. Ideje sem igen van erre. Erről aztán egy-egy zavarosan megszerkesztett mondata is tanúskodik. A stylusnak olyatén virágait bizony nem találjuk nála, melyekben Melius annyira dúskál, olyatén szemenedett magyaros kifejezéseket, melyek nyersségükben inkább vadhajtások, mint virágok. Idegenszerűsége legjobban azon látszik meg, hogy a tárgyias ragozást gyakran elvéti. Ilyenkor aztán így ír: Mind az igiket rendszerint meg akarok rostálnom (I. 8.) Vagy: „No röviden előszámlálok, mint egy táblában ezeket,“ (II. 12.) Néha szórendi hibával is tetézi e fogyatkozását: „Szent János vállástételét és bizonytságot, melyet első részében evangéliumának megirt az mi urunk Jézus Krisztus felől, akarok magyarázni.“ (I. 8.)

Latinosság is bőven akad nála, mint korában mindenkinél.

Mindez azonban alig von le valamit is érdeméből: ő századának legtypikusabb prédikátora. Mint ilyennek hatása nagy is volt utódaira. Prédikációi ugyan nem értek második kiadást; de főképpen tartalmi kiválóságukat ennél jobban bizonyítja az az üldözés, mely az orthodoxia részéről kijutott azoknak.¹

¹ Dávid prédikációi 9 példában jutottak el ránk. Ezekből 5 teljes, 1 kiegészített és 3 csonka. L. Szabó Károly. RMK, I. 38.

Az ima ereje.

A tengerek mélysége nem rejt annyi drága kincset magában, mint a mennyi titok az emberi kebelben van fölhalmozódva. Az ember magában véve egy kis világ. És éppen úgy állunk az ember lelki világával, mint a külső természeti világgal. Hány száz meg száz gondolkozó elme kutatta és kereste a külső világban a magasság és mélység határain belül a megszámlálhatatlan titkok kulcsait. Mégis ma a tudományok előre haladottságának e korában is csaknem naponként újabb talányra bukkanunk, a melylyel szemben tehetetlenül áll az elme. Így vagyunk az ember lelki világával is. Az a sok próféta, apostol, bölcsész és a többi lélekbúvár . . . mind a mi lelki világunknak egy-egy titkát akarta megfejteni és mégis ma a megfejthetetlen kérdések özöne túlul előnkbe, ha az emberek lelki világáról gondolkozunk. Sőt egy jeles magyar író szerint: az éjszaki fény ragyogása, a hulló csillagok bujdosása, a nehézkedés törvényének csodálatos működése, mind egyszerű jelenség az emberi lélek rejtelseinek gazdagsága mellett. Honnan vannak a különböző érzelmek keblünkben? Miért érzünk ellenszenvet az egyik ember iránt, s miért rokonszenvezünk a másikkal? Miért telik meg a lelkünk most szeretettel, majd pedig gyűlölettel? A kétség és a remény, a lemondás és a nagyravágyás miképpen keletkezik bennünk? Mi a vágyaknak a forrása és mi a különböző cselekedeteknek a rugója? Honnan van ma a léleknek vidám derüje, s miért borul be holnap a láthatára? Az öröm és a bánat mint a felhő és a napsugár, miért üzik folyton egyik a másat? Honnan van a lelki nyugalom és mi okozza a kebel viharát? Mi a boldogság alapja és mi okozza a boldogtalanságot? Min épül a hit és bizalom, s mi rendíti meg ennek az alapját? Olyan kérdések ezek, a melyekre a hány ember, annyi feleletet kellene adnunk; de akárhányszor maga az ember sem tudna számot adni a tulajdon érzelmeiről. Nem is kötelezhető erre senki. Az érzelmek